

İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu

Su Hakkı Raporu

Dünya üzerinde 6 milyar insanın 1,2 milyarı, güvenilir içme suyundan yoksun iken, 2,4 milyar insan da sağlık koşullarına uygun suya erişememektedir(1). Her gün suyun erişilemez olması nedeniyle 14 - 30 bin kişi yaşamını yitirmektedir (2). Suyun yaşamımız için önemi tartışılmazdır.

Suyun önemi gün be gün tüm ülkeler için artmaktadır. Su, küresel ısınma tartışmaları nedeniyle de en popüler tartışma konularından birine dönüşmüştür. Türkiye’de son dönemde su kesintileri, belediyelerde su yönetimi ile ilgili yaşanan yolsuzluklar, 5. Dünya Su Forumu’nun ilgi alanına giren tartışmalarla yerel bazda ve ülke genelinde su politikaları gündemi işgal etmeye başlamıştır.

5. Dünya Su Forumu’nun Türkiye’de yapılacağına duyurulmasıyla birlikte kamu kurumları, bu büyük uluslararası organizasyon için seferber edilmiştir. TUSİAD gibi ulusal sermayeye yön veren “sivil toplum kuruluşlarının” bile içinde yer aldığı pek çok toplumsal, siyasal kesim, su sorunları ve çözüm önerileri ile ilgili görüş oluşturma, görüşleri rapor haline getirerek kamuoyuyla paylaşma ihtiyacı hissetmiştir.

Önümüzdeki sürecin, su ile ilgili sıcak gelişmelere tanıklık edeceği açıktır.

İnşaat Mühendisleri Odası Su Çalışma Grubu, suya kendi bakışını yansıtan, suyun insanlar için önemini hatırlatan, Türkiye’deki su politikalarını ve suyun özelleştirilme sürecini de içine alan bir rapor hazırlamıştır.

Su, insan hayatının devamı için vazgeçilmezdir ve temel bir insan hakkıdır. Bugün suyumuzun karşı karşıya bulunduğu tehlikenin boyutu, aynı zamanda su hakkının mücadele edilmeden kazanılmayacağını da göstermektedir.

Bu nedenle bu rapor, su hakkı mücadelesi verenlere ve tüm halkımıza atfedilmiştir.

Su Hakkı Gelişme Süreci

Tüm canlılar için gerekli olan su, renksiz-kokusuz ve tatsız bir madde olarak tanımlanır. Su hakkı ise insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli suya erişim hakkıdır. Su hakkı, en temel insan hakkı olarak tanımlanmaktadır.

Su hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde özellikle belirtilmemiş olmasına karşın yaşam hakkının (3. Madde), suya erişimi kapsadığı iddia edilebilir (3). 1994 Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı'nda herkesin yeterli standartlarda yaşama hakkı içinde su ve sağlığın korunması da yer almıştır. 1999'da Genel Toplantı Kararı (53/175) temel suyu temel insan haklarından bir olarak tanımlamıştır (3).

Su hakkının en geniş tanımının yapıldığı uluslararası belge, 26 Kasım 2002 tarihinde yayımlanan, Birleşmiş Milletlerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi Genel Açıklama 15'dir(4). Birleşmiş Milletlerin Açıklamasına göre herkesin yeterli, güvenli, fizikî olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir suya erişim hakkı vardır. Bir ailenin gelirinin yüzde 2'sinden fazlasını su faturası oluşturamaz.

Su hakkı ile ilgili devletin yükümlülüğü tam olarak tanımlanmamış olsa da devlet, su hakkı açısından güvenli, ulaşılabilir su temin etmekle sorumludur. Devlet, toplumun tüm kesimlerine güvenli ve sağlıklı su sağlamakla yükümlüdür.

Su hakkı kavramının, uluslararası alanda yaygınlaştırılması bazı devletlerin bu kavramı kabul etmemelerinden dolayı zorlaşmaktadır(3). Örneğin ABD su hakkının uluslararası kabulüne karşı çıkmış, Kanada ise Birleşmiş Milletlerin 2002 İnsan Hakları Komisyonu oturumunda, su hakkının varlığını kabul etmeyen tek ülke olmuştur. Ancak Kanada, uluslararası ve Kanadalı sivil toplum kuruluşlarının baskıları sonucu bu konudaki tutumunu yumuşatmıştır(6).

Eğer biz suyumuzda sahip çıkmazsak, suya erişim hakkımız için bir araya gelmezsek, yaşam hakkımız olan suyumuzu da satacaklar. Gün, suya erişim hakkımızı talep etme, alma zamanıdır.

Bir Doğal Kaynak Olarak Su

Su, "yerine bir başka şeyin ikame edilemeyeceği bir doğal kaynak" olarak da tanımlanmaktadır.

Doğal kaynaklar ise TMMOB'nin 1998 yılında düzenlediği Demokrasi Kurultayı'nda, "Toplumların ortak varlıkları" olarak tanımlanmıştır. Doğal kaynaklar, hiçbir topluluk sınıf veya katmanın emeği karşılığı üretilmeyen, bu nedenle de herhangi bir gerekçeyle kimsenin sahiplenme hakkı iddia edilemeyeceği kaynaklardır. Dolayısıyla da tanımı gereği bu kaynakların tasarruf hakkı, toplumundur. Toplum bu kaynakların insanlık hizmetine nasıl sunulacağına karar verme hakkına sahip olmalıdır. Bu hakların nasıl kullanılacağı her kişinin yaşam hakkı olarak Anayasa ve yasalarda belirtilmeli; suyun yönetiminde kamu yararı ilkesi esas alınmalıdır.

Bir Doğal Kaynak Olarak Suyun Önemi

Hayatın ve ekosistemin önemli bir parçası olan su, insanın en temel ihtiyaçlarını karşılamakla birlikte tarım ve sanayinin ana unsurunu oluşturmaktadır. Bu nedenle, su kaynaklarını kimin yöneteceği meselesi çok önemli bir konudur. Birçok sektöre birincil ölçekte etkileyen bir kaynağın yönetimi oldukça stratejik öneme sahiptir. Bu nedenle su kaynaklarının yönetimi, pazar ekonomisi çözümlerine göre değil, ekolojik çözümlerin de güvence altına alındığı bir biçimde yönetilmelidir. Her şeyden önce, su kamu malıdır (ortak mülktür) dolayısıyla özel mülk olarak kullanılamaz.

Yerine bir başka şeyin ikame edilememesi nedeniyle su meta olarak düşünülemez ve kullanılamaz. Hiç kimsenin, hiçbir kuruluşun, topluluğun, sınıfın ya da devletin; suyu kirletme ve sudan kar elde etme hakkı yoktur. Ne var ki günümüz sermaye birikiminin temel unsuru metalaşma olduğundan, sermaye gruplarının suya egemen olma ve suyu metalaştırma çabaları vardır. Bu çabanın önünde durabilecek tek güç ise suyu bir hak olarak tanımlayan geniş kitleler ve onların su hakkı mücadelesidir.

Doğal kaynak olarak tanımlanan su kaynaklarının, yönetim politikasının temel esasını, yaşamın vazgeçilmez unsuru olan suya erişim hakkı oluşturmaktadır. Suya erişim hakkı, küresel su şirketlerinin kar hesaplarının insafına, gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki egemenlik çekişmesine terk edilmemelidir. Her canlı, yeterli ve uygun kalitede suya ulaşabilmelidir.

Su ve Dünya

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'na göre Dünya'da 1400 milyon km³ su bulunmaktadır. Ancak bu suyun yüzde 97,5'i tuzlu su (deniz ve okyanuslarda) olup yüzde 2,5'i tatlı sudur. Tatlı suların yüzde 69,5'i kutuplarda buzul olarak veya donmuş toprak tabakasında bulunmaktadır. Tatlı suların, yüzde 30,1'i yeraltı suyu, kalan yüzde 0,4'lük bölümü ise yüzey ve atmosfer sularını oluşturmaktadır. Yani kolayca ulaşılabilir ve kullanılabilir su oranı toplam suyun yüzde 0,4'dür. Dünyada kullanılan suyun ise yüzde 85'ini nüfusun yüzde 12'si tüketmektedir. Bu yüzde 12'nin de Üçüncü Dünya Ülkeleri'nde yaşamadığı aşıkârdır (5).

Suyun dağılımı, yıllara, mevsimlere ve bölgelere göre eşit bir dağılım sergilememektedir. Su varlığının değerlendirilmesi, genelde kişi başına düşen su miktarı ile belirlenmektedir. Bu nedenle, nüfusun dağılımı da su potansiyelinin değerlendirmesinde önemli bir ölçüttür. Değerlendirme de, kişi başına düşen su miktarı 1000 m³'ün altında olan ülkeler "su fakiri"; 1000 ile 3000 arasında olanlar "su kısıtı -su stresi çeken ülke"; 10000 m³'ün üzerinde olan ülkeler ise "su zengini" olarak tanımlanmaktadır.

Türkiye'nin Su Kaynakları

Türkiye'nin yıllık brüt yüzeysel su potansiyeli 193 milyar m³'tür (8). Bu brüt potansiyelin yüzde 58'i, 112 milyar m³'ü ekonomik ve teknolojik şartlar göz önüne alındığında, kullanılabilir su potansiyelidir. Bu potansiyel değerlendirildiğinde, Türkiye'de kişi başına düşen yıllık teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir su miktarı, 1430 m³'tür. Bu rakam da ifade etmektedir ki Türkiye su stresi çeken ülke durumundadır. Ayrıca 112 milyar m³'lük su potansiyelinin, 40 milyar m³'lük (%36) bölümü değerlendirilebilmektedir. Geri kalan kısmı verimli kullanılamamaktadır.

2030 yılında nüfusumuzun 100 milyona ulaşacağı, su kaynaklarının yüzde 100 verimle kullanılacağı düşünülse bile, kişi başına düşen su miktarı 1000 m³'e düşeceği ve Türkiye'nin de su fakiri ülkeler arasına gireceği bilinmelidir.

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtaları arasında yer alır. Üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye'nin 8300 km uzunluğunda kıyı şeridi bulunmaktadır. Türkiye'nin toplam yüzey alanı 779452 km² olup, yüzde 98.17 si toprak, geriye kalan yüzde 1.83'ü suyla kaplı alandır.

Türkiye'de şu anda yapımı tamamlanmış yaklaşık 230 baraj bulunmaktadır. Türkiye suyunun yüzde 15'i içme ve kullanmada, yüzde 75'i tarımsal sulamada, yüzde 10'u ise sanayide tüketilmektedir. Su tüketiminin yüzde 75'ini kaplayan tarımsal sulamada, vahşi sulama tekniklerinden vazgeçilip, serpme veya damla sulama tekniklerine geçilmesi durumunda su tüketiminde yaklaşık yüzde 30-40 oranında tasarruf sağlanacağı düşünüldüğünde teknolojinin doğru kullanımının önemi daha iyi anlaşılabilir.

Genel kanının aksine gelişmiş ülkelerde tarımsal sulama, suyun en çok aktarıldığı ve tüketildiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Türkiye, endüstriye aktardığı su miktarı bakımından az gelişmiş ülke konumuna daha yakındır.

Türkiye 26 havzaya bölünmüş olup; Fırat-Dicle Havzası, su potansiyeli yönünden Türkiye su potansiyelinin yüzde 28,5'ini oluşturmaktadır. Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP), Fırat- Dicle Havzası üzerinde kurulan sulama, elektrik üretimi, enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı ormanlık, eğitim ve sağlık gibi sektörlerini kapsayan Türkiye'nin en büyük, örnek havza yönetimi projesidir. Projenin bitiş tarihi 2010 olarak planlanmaktadır. Proje tamamlandığında 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve 1,7 milyon hektar sulama sistemleri yapımı tamamlanmış olacaktır. 2007 yılı itibarıyla, enerji projelerinin yüzde 75'i, sulama projelerinin yüzde 13'ü tamamlanmıştır. 9 ilin etki alanında, 2000 yılı nüfus sayımına göre 6.47 milyon kişinin hayatını birebir etkileyecek bu devasa altyapı projesinin tamamlanması için, 2010'a kadar yılda ortalama 2 milyar dolara ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bu ödeneğin nerden ve nasıl bulunacağı önemli bir sorundur.

İçmesuyu ve Atıksu Hizmetleri

Türkiye’de içmesuyu olarak kullanılacak su, kaynak, göl, akarsu, baraj ve kuyulardan çekilmektedir. TÜİK verilerine göre, Türkiye’de 2001 yılı için toplam çekilen su miktarı yaklaşık olarak 4 milyar m³tür(9).

Şebeke suyundan faydalanan kişi sayısı gün be gün artmaktadır. 2004 yılı rakamlarına göre toplam nüfusun yüzde 78’ine şebeke suyu hizmeti verilmektedir(10).

Türkiye’de su kirlenmesini önleme ve atıksu arıtımı konusunda dünya ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye’de toplam nüfusun yüzde 68’ine kanalizasyon şebekesi hizmeti verilmektedir. Toplam nüfusun sadece yüzde 34’üne atıksu arıtma tesisi hizmeti verilmektedir. Yüzde 34 oranı, OECD ülkeleri ortalamasının (%64’ün) ve AB ülkelerinin (Malta hariç) en düşük değeridir (10).

İçmesuyu ve atıksu hizmetindeki en büyük sıkıntılardan bir tanesi, ilgili kurum ve kurumların sorumluluklarının belirsizliğidir. Plansız şehirleşme de hizmetlerin ulaştırılmamasında önemli bir faktördür. Türkiye’de su verimliliği ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamaktadır. Türkiye’de su kaçağı ve kayıplarının oranı ortalama yüzde 30-40 oranındadır (11).

Hukuksal Açıdan Türkiye’de Suyun Yönetimi

Su Hukuku Tarihi

Tarih boyunca, toplumlar, daha çok su kenarlarında yerleşmeyi seçmişlerdir. Dolayısıyla, suyun gerek içme ve kullanma, gerek tarımda, gerekse başka amaçlarla kullanılmasında bir takım kurallar geliştirilmiştir. Bugünkü hukuksal yapının temelini oluşturan ve diğer alanlarda olduğu gibi “su hukuku” alanında da ilk kuralları “Roma Hukuku” tarafından oluşturulmuştur. Roma Hukuku’nun bireyci anlayışına uygun olarak, toprağın üstünde ve altındaki su, toprak mülkiyetinden ayrı olarak düşünülmemiştir. Bu düşüncenin sonucu olarak sular toprağın ayrılmaz bir parçası sayılarak, suya sahip olmak için toprağa sahip olmak yeterli görülmüştür.

Roma Hukuku’nda sadece devamlı olarak akan sular özel mülkiyetin dışında bırakılmışlardır.” Roma Hukuku sonraki dönemlerde Avrupa toplumlarının ve ülkemizin Medeni Yasaları’nın teorik temelini oluşturmuştur (12). Bunun yanında sadece adlarını sayabileceğimiz ve su hukukunda farklılıklar gösteren; Cermen Hukuku, Fransız Hukuku, Anglo-Amerikan Hukuku, Avusturya Hukuku ve İslam Hukuku’ndan da söz edilebilir.

İslam Hukuku, ülkemiz topraklarında Osmanlı dönemi su hukukunun düzenlenmesinde önemli rol oynamıştır. Suların kullanma esasları devlet yönetimince yürütülmekteydi. Ancak İslam Hukuku’nda örf-adet ve teamül hakim hukuk kaynağı olduğundan; ortaya çıkan hukuki sorunlar fetvalarla çözümlenmeye çalışılmıştır. Kullanma biçimleri ise fermanlarla düzenlenmiştir.

Osmanlı devletinin son dönemlerinde ise özellikle Tanzimat döneminde, türlü içtihadı bir araya getiren ve yasa yerine kullanılan “**Mecelle**” kuralları uzun süre hüküm sürmüş ve su hukukunun oluşumunda etkin rol oynamıştır. Mecelle kural olarak suların herkesin yararlanabileceğini kabul etmektedir. Örneğin yeraltında cereyan eden sular kimsenin mülkü değildir (Mecelle 1235. Md.).

Ülkemizde, bir yandan bu uygulamalar devam ederken, diğer taraftan da hukuksal ve yasal gelişmelere paralel olarak değişimler yaşanmaktadır. Ancak ilk detaylı Anayasa olan **1924 Anayasası**’nda, su ve su kaynaklarıyla ilgili ve suların kullanma biçimine ilişkin herhangi bir kural getirilmemiştir.

1961 Anayasası’nın 130’cu maddesi “Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Arama ve işletilmesi devletin özel

teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan özel teşebbüs eliyle yapılması kanunun açık iznine bağlıdır.” hükmünü getirmiştir.

Su hukuku ile ilgili **1982 Anayasası**’nın 168. maddesi de 1961 Anayasası’na paralel bir hüküm getirmiştir. Anayasanın 168. maddesi “Tabii servetler ve kaynaklar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. **Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir.** Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin Devletin gerçek ve tüzel kişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzel kişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.” hükmüne yer vermektedir. 1961 Anayasası’na karşın, 1982 Anayasası’nda özel şirketler eliyle doğal kaynakların aranması ve işletilmesi kolaylığı sağlanmıştır.

Geçmiş dönemin hukuk uygulamaları, çağımız toplumlarının medeni yasalarına temel oluşturmaktadır. Bu nedenle, ülkemizin Medeni Kanunu, sular hakkındaki klasik sınıflandırmaya uyarak suları iki bölüme ayırmıştır.

a) Özel mülkiyet ve özel hukuk konusu olan sular: Bunlar çıktığı arazinin ayrılmaz parçası kabul edilmiş ve arazi sahibinin mülkiyetinde olduğu, yasada hükme bağlanmıştır (M.K. Md. 679). Kaynaklar, gözeler ve bunlara benzeyen sular bu bölümde sayılmıştır. Bu sulara sahip olmak için toprak mülkiyetinin kazanılması yeterlidir. Bu suların, özel mülkiyetin konusu kabul edilmesi, bunun sonucu olarak mülkiyet, irtifak ve kullanma hakları da Medeni Kanunla düzenlenmiş ve tapu sicili esasına tabi tutulmuştur.

b) Genel sular: Üzerlerinde özel mülkiyet tesisine yer verilmeyen denizler, akarsular (nehirler, akarsular, çaylar, büyüklük ve küçüklüklerine göre genel veya özel su sayılırlar.) toprak yüzeyinde akmayan durgun sular (bunlar büyük ve küçük göllerdir) mülkiyeti akarsulara benzer şekilde ele alınabilir. Yeraltı suları genel su olarak kabul edilmektedir. Medeni Kanun’un 641/2. maddesine göre genel sularda, özel mülkiyet söz konusu olamaz. Ancak Medeni Kanunumuz, genel su ile özel su ayırımındaki çizgiyi belirtmemiştir.

Medeni Kanunu’nun 641 ve 679/2. maddeleri umuma ait sulardan söz etmiştir. Aynı şekilde 831 Sayılı Sular Kanunu’nun 1. maddesi, 2656 Sayılı Sular Kanunu’na ek Kanunun 1. ve 2. maddeleri belde veya köy halkının müşterek gereksinimine mahsus sulardan, 3039 sayılı Çeltik Ekimi Kanunu’nun 7. maddesi umumi ve hususi sulardan, 4373 sayılı Taşkın Sular Kanunu’nun 14. maddesi umumi ve hususi sulardan, 7478 sayılı Köy İçme Suları Kanunu’nun 11. maddesi umumi sulardan, 12. maddesi sahipli sulardan söz etmiş, 167 sayılı Yeraltı Suları Kanunu’nun 1. maddesinde umumi sular deyimi kullanılmış ve adı geçen tüm bu yasalar genel ve özel su ayırımını açıkça kabul etmişlerdir. Uygulamada da, Yargıtay kararlarında da aynı deyimler kullanılmış ve hüküm verilmiştir. Medeni Kanun’un 679. maddesi mülkiyete konu olabilecek suları kaynaklar olarak tanımlamıştır. Madde şöyledir: “Kaynaklar toprağın bütünleyici parçası olup, mülkiyetin kaynağı toprağın mülkiyetiyle birlikte edinilir.”

Medeni Kanunumuzda kaynak sularına ilişkin tanımlamalar yapılmış ve birçok konuya açıklıklar getirmiştir.

- Kaynaklar üzerindeki mülkiyet hakkı (M.K. 644/II, 679/II)
- Kaynakların kullanılması
- Kaynakların sınırları: Komşuluk hukukundan kaynaklanan bir faktör(M.K.680,681). Kaynakların kirlenmesi ve kesilmesi (M.K. 682), kaynak ortaklığı (M.K.683), zorunlu su hakkı (M.K. 666, 667, 661, 663), komşuluk hukukunu düzenleyen kaynak hakkındaki kurallara aykırı olmaması koşuluyla uygulanır.
- Kaynakların korunması:
 - a) Kesilme ve kirlenmeye karşı korunması,
 - b) Kamu hukuku yönünden korunması.

Hem kaynak sularının korunmasında ve kullanılmasında olsun, hem de yeraltı sularının korunmasında ve kullanılmasında olsun, Medeni Kanun ile suya yönelik uygulamalar için birçok yaptırımlar getirilmiştir. Bu uygulamalara yönelik daha sonraları, değişiklikler yapılarak yeni yasalar çıkarılmış ve bu yasalar doğrultusunda da yeni kurumlar oluşturulmuş veya var olan kurumlara yeni görevler üstlendirilmiştir. Bunlar yapılırken de kullanıma yönelik “İhtiyaç İlkesi” ve “Öncelik İlkesi” nitelikleri getirilerek hükümler verilmiştir.

Su Kaynaklarının Yönetimi ile İlgili Kanunlar

831 sayılı Sular Hakkında Kanun: (28. 04. 1926)

Kanunun 1. maddesinde: “Şehir ve kasabalarla köylerde ihtiyacı ammeyi temine mahsus suların (Kamu gereksiniminin karşılanması gereken suların) tedarik ve idaresi belediye teşkilatı olan mahallelerde belediyelere; belediye teşkilatı olmayan yerlerde Köy Kanunu mucibince ihtiyar meclislerine aittir” denilmektedir. Bu kanunda köy, kasaba ve kentlerde suyun iletim ve işletimine yönelik başka hükümler içeren maddeler de bulunmaktadır. Yine bu yasada; belediye ve köy ihtiyar meclislerine çeşitli yaptırımlarda ve uygulamalarda bulunması için yetkiler verilmiştir. Ayrıca Su Birlikleri’nden söz edilerek aynı çerçevede değerlendirilmiştir.

927 sayılı Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun: (10.06.1-926)

Kanundan da anlaşılacağı gibi maden ve kaplıca sularının kullanımı, işletimi, tesis ve satma işlerinin yürütülmesine ilişkin maddeler içermektedir. İhale koşullarına uygun olarak ve belirli sürelerle özel ve tüzel kişilere verilebilmektedir. Yasada anılan bu sular üzerinde işlem yapma yetkisi, yine bu yasayla İl Özel İdareleri’ne verilmiştir. Ancak içme ve yıkanma amaçlı suların işletilmesi ve kullanılması hususunda 1593 sayılı Hıfzıssıha Kanunu hükümleri geçerlidir.

4373 sayılı Taşkın Sulara ve Su Baskınlarına Karşı Koruma Kanunu :(14.01.1943)

Su havzalarının korunması, su alma tesislerinin hasar görmesinin önlenmesi, yerleşim yerlerinin ve tarım arazilerinin su baskınlarına uğramaması ve buna benzer hususların önlenmesi açısından bu yasa önemli yaptırımlar içermektedir.

4759 sayılı İller Bankası Kanunu: (13.06.1945)

Ülkemizin çok önemli kurumlarından biri olan İller Bankası’nın kuruluş kanunudur. İller Bankası, uzun bir süreden beri belediyeler, İl Özel İdareleri ve Köy İdareleri’nin kurdukları birliklerin imar planlarından tutunda, irili ufaklı tesislerine kadar tüm projeleri yapmış ve desteklemiştir. Bunların en başında gelen tesisler ise şüphesiz su, kanalizasyon ve arıtma tesisleridir.

6200 sayılı Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun: (18.12.19-53)

DSİ, ülkemizin yeraltı ve yerüstü suların değerlendirilmesi, düzenlenmesi ve yönetilmesi amacıyla çok yönlü görev ve yetkilerle donatılmış önemli bir kurumdur. Tüm barajlar, HES’ler, tarım sulama tesisleri, büyük kentlerin su tesisleri ve taşkın suların önlenmesi için havza düzenlemeleri projelerinin ve yatırımlarının yapımı DSİ tarafından yapılmış, gerçekleştirilmektedir.

1980’li yıllardan başlayarak DSİ’nin bir kısım uygulamalarının ve projelerinin yapım ve yönetiminde yavaşta olsa değişimler başlamış, aynı zamanda Büyükşehir Belediyeleri’nin, su yatırımlarında yetkilendirilmesi amacıyla yasal düzenlemeler getirilmiştir. Ancak DSİ’nin Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Yasa’da da değişiklikler yapılmadan bu düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.

7478 sayılı Köy İçme Suları Hakkında Kanun: (09.05.1960)

Bu kanuna göre, "Köylerin içme ve kullanma suyu ihtiyacı, DSİ Umum Müdürlüğü tarafından temin ve tedarik olunur" denilmekte ve 1. maddenin 2. fıkrasında "... Yıllık icraat programlarına giren bazı köylere ait işlerin, denetimi DSİ'de olmak üzere yapılmasını ilgili vilayete bırakabilir" hükmü yer almaktadır. Söz konusu yasada, yapım işleri bitirilen tesislerin, devir ve teslimi; bakımı ve işletilmesi Köy İhtiyar Meclisine verilir. Yapılan tesisleri, Köyler ve Belediyeler birlikte ortak kullanıyorsa hepsinin müşterek malı olarak kabul edilir.

Köylerin içme ve kullanma suyunun temin edilmesi, iletilmesi ve dağıtım hizmetleri; 1960'lı yıllarda kurulan Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı Yol Su Elektrik Genel Müdürlüğü'ne devredilmiştir. (16.07.1964 tarih ve 3-6/3349 Sayılı Kararname)

167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun: (16.12.1960)

Yeraltı suları mülkiyet açısından umumi sular kapsamında olup devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bu suların her türlü araştırılması, kullanılması, korunması ve tescili bu kanun hükümlerine tabidir.

Su ile ilgili birçok uygulama, Medeni Kanunu'nun bazı maddelerinde yer almıştır. 167 sayılı yeraltı suları hakkında kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Medeni Kanunu'nun suya ilişkin bazı maddeleri hükümsüz kılınmıştır (M.K. Md. 682, 683, 684, 685). Çünkü 167 sayılı yasada korunmaya ilişkin bir hüküm yoktur. Korunmaya yönelik sorunların çözümünde, hukuki görüş farklılıklar olmakla birlikte, sorunlar ortaya çıktığında, adli organlara götürülerek çözümler üreten kararlar verilmektedir.

2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun: (20.11.1981)

İSKİ'nin görev ve yetkileri, sorumluluk alanına ilişkin içme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yerüstü kaynaklarından sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için; kaynaklardan abonelere ulaşıncaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak; bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak olarak tanımlanmıştır.

Atıksuların ve yağış sularının toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması ve zararsız bir biçimde boşaltma yerine ulaştırılması gibi İSKİ yasanın birçok hükümleri, DSİ'nin görev ve yetkilerini bünyesinde barındırır niteliktedir.

Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki takip eden yıllarda oluşturulan tüm Büyükşehir Belediyeleri'nin sorumluluk alanlarında, İSKİ benzeri Su ve Kanalizasyon İdareleri kurulmuştur. Bütün bu kentlerin suyunun temininden dağıtımına kadar olan hizmetler bu İdare tarafından yürütülmektedir. Günümüzde bu idareler; her alandaki mal ve hizmet üretimini, giderek taşeronlar eliyle yaptırmaktadır. Buna koşut olarak da suyun işletilmesi ve dağıtım hizmetlerinin özelleştirilmesinin temellerini oluşturmaktadırlar. Suyun yönetiminin merkezi bir yapılanmadan alınıp yerelleştirilip kontrolü ve denetimi azaltılmış, kolaylıkla özelleştirilmesinin yolu açılmıştır.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi ve 5393 sayılı Belediye Yasaları da su ve atıksu konusunda yetkili kılınmaktadır:

5216 sayılı yasanın 7/5 maddesinde "Su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak; kaynak suyu ve arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak" hükümlerine yer verilmektedir.

Yine 5393 Sayılı Belediye Yasası'nın 15/d maddesinde: "... Su, atıksu ve hizmet karşılığı alacakların tahsilini yapmak veya yaptırmak" yine aynı yasanın 15/e maddesinde: "Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atıksu ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletirmek; kaynak sularını işletmek veya işletirmek" gibi hükümler yer almaktadır.

Su Hukuku Açısından Özetle,

- 1) Türkiye'de su kaynaklarının mülkiyeti, kaynaklardan sağlanan suyun iletilmesi ve dağıtılması hususunda oluşan hukuk, Osmanlı döneminde ferman ve fetvalarla düzenlenen kuralları içerdiğini görmekteyiz. Özellikle Tanzimat dönemindeki 'Mecelle' düzenlemeleri çok etkili olmuştur.

- 2) Kaynak suları (Gözeler) dahil (bir kısım özel mülkiyetin içinde olanlar hariç) tüm sular kamu mülkiyetinde ve yönetiminde kalmıştır.
- 3) AB uyum yasaları, Türkiye’de son yıllarda yasal ve kurumsal değişikliklerin yapılmasında etken olan unsurlardır. Bu bağlamda su yönetiminin tek elde toplanması amacıyla su yasası çalışması yapılmış, ancak taslak çalışma da incelendiğinde de görülmektedir ki su yasası, mevcut yasaların toplamı olarak oluşturulmuştur.
- 4) Türkiye’de suyun yönetimine ilişkin çok parçalı bir düzenleme mevcuttur. Müdahale eden kurum sayısı 10’un üzerinde olmakla beraber yetki kargaşası da yaşanmaktadır. Bu durum, su kaynaklarını kamu tarafından yönetilemez hale getirmiş, böylelikle suyun özelleştirilmesinin meşrulaştığı bir durum yaratılmıştır.
- 5) Ülkenin bütün su kaynaklarının planlaması yapılmadığından, kullanılmasından dağıtılmasına kadar, geçen tüm aşamalar da belirsizlikler yaşanmaktadır. Bu durum da suyun verimli kullanılmasını önlemekte ve kirlenmesine neden olmaktadır.
- 6) Su hakkı tanımı su ile ilgili tanımlanan tüm yasalara ayrıntılı bir biçimde konulmalı, suyun yönetimi ile ilgili yasa ve düzenlemelerde kamu yararı esas alınmalıdır.

TÜSİAD Raporları ve Suyun Özelleştirilmesi

Bilindiği üzere 2008 Eylül ayında TÜSİAD iki tane önemli rapor hazırladı. “Türkiye’de Su Yönetimi: Sorunlar ve Öneriler ile Küresel Su krizine Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı, Dünya Örnekleri Işığında Türkiye İçin Öneriler.” İki raporda da Türkiye’nin 2030’lu yıllarda su fakiri ülke durumuna gelmesi ve önümüzdeki yıllarda çıkacak su krizine çözüm olarak, suyun ekonomik mal olarak değerlendirilmesi sunulmaktadır. Petrol gibi ekonomik bir değere dönüştürülmeye çalışılan su, oysaki insan hayatını devam ettirmesi için en temel insani maddedir.

“Küresel su krizi” bahane edilerek, tüm halkın en temel insani ihtiyacı olan su, ekonomik bir mala dönüştürülmeye çalışılmaktadır.

Küresel su krizinin asıl nedeni, suyumuzun az olması değil, nüfus artışı, hızlı endüstrileşme, çarpık kentleşme ve suyun plansız kullanılmasıdır. Örneğin Türkiye’de kentlerin su şebekelerindeki su kaçağı ve kayıplarının oranı ortalama yüzde 30-40 oranındadır(15). Türkiye’de küresel su krizine çözüm arayışında olanlar, önce su kayıplarını Avrupa ve Amerika ortalamasına yüzde 10’a çekmeye çalışmalıdırlar.

Kirlenen öder ilkesinin belirlendiği bu raporlarda, suyun ekonomik mal olarak kabul edilmesinde, küresel su krizinin rol aldığı ifade edilmektedir. Ancak şebeke suyunun özel sektöre devredilmesi su krizinin çözümlenmesine alternatif olması iddiasında olsa da altyapı hizmetlerini daha karmaşık hale getirecektir. İkinci raporda aynı ülkelerin farklı bölgelerinde, farklı uygulamaların olabileceği ifade edilmiş, bunun da nedeni projelerin uygulanma biçimiyle açıklanmıştır. Yani karmaşıklık raporda ifade edilmiş ve bu karmaşıklığın yetki sorununun giderilmesinde, kamu sorumlularının teknik yeterlilikte olması, önemle vurgulanmıştır. Ancak unutulmuş şey, bu teknik yeterliliği sağlayacak kurumların yıllardır içinin boşaltıldığıdır.

Raporda, suyun ekonomik mal olarak kabul edilmesi, israfın önlenmesine yol açacağı öne sürülmektedir. Ancak elektriğin ve doğalgazın israfı, piyasalaştırılması ile nasıl çözülmüyor ise, suyun israfı da piyasalaştırılma ile çözülemez.

Yine ikinci raporda, Avrupadaki enerji, telekom, havayolu-demiryolu taşımacılığı ve posta hizmetlerinde özelleştirmenin iyi durumda olmasına; ancak su hizmetlerinde geride kalınmasının nedenleri ile Latin Amerika’da yaşanan “kötü özelleştirmelere” alternatif çözümler tartışılmaktadır. 2005 yılında özel sektörün, şebeke suyu projelerinde, proje sayısı 57 iken, bu sayı 2006 yılında 48’e düşmüştür. Bu düşüşün ana nedeni, Latin Amerika deneyimidir. Bu deneyimlerden TÜSİAD, ders çıkarmış, örneğin bölge halkının düzenli olarak bilgilendirilmemesi, eksiklikler arasında belirtilmiştir. Bu alternatif çözümler arasında yoksul kesimlere daha kalitesiz bir hizmetin sunulması ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için özel sektörün kamu tarafından sübvansiyon edilmesi de bulunmaktadır.

Yani musluklarımızdan akan suyun kalitesi oturduğumuz semte göre değişecek bu da yetmezmiş gibi bunu sağlayan özel sektör zarar ettiği takdirde zararını kamu sağlayacak. İkinci raporda, bölge-

lerine göre karlılık oranı maliyetlerinin yıllık 2 ile 40 katı arasında değişen su özelleştirilmeleri için devlet garantisi verilmesi önerilmektedir.

Raporda özel sektörün su hizmetlerine katılımından sonra, su fiyatlarının arttığı, kabul edilmektedir. Latin Amerika özelinde az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde fiyatların artışı, su tüketiminin azalmasına neden olmuştur. Yani halk, suyu asgari oranda kullanmaya çalışmış, kirli su kaynaklarına yönelmiştir. Politik baskılar sonucu su tekellerinin, Latin Amerika'dan çekildiği yine aynı raporda ifade edilmektedir.

İkinci raporda, kullanılacak dış kredilerin kontrol mekanizmasının kolaylaştırılması ve dış kredilere devlet garantisi verilmesi önerilmektedir. Türkiye'de devlet garantisinin verildiği ilk proje olan İzmit Şebeke Suyu Projesi oldukça ilginç bir deneyimdir.

Akarsuların Özelleştirilmesi

Bilindiği üzere, 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanun kapsamında "Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması imzalanmasına ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" in 26 Haziran 2003 tarihinde yürürlüğe girmesiyle enerji üretim tesislerinin yapımı tamamen özel sektöre verilmiştir. Söz konusu Kanun kapsamında Hidroelektrik Santral projeleri DSİ web sitesinde yayınlanarak özel sektör başvurusuna açılmıştır.

5346 sayılı 10.05.2005 tarihli Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerji Üretimi Amaçlı Kullanıma İlişkin Kanun kapsamında, akarsu santralleri ve göl alanı 15 km²'den az olan barajlar için özel sektör katılımı başlamıştır.

Hidroelektrik, fosil yakıtlardan üretilen enerjiye nazaran çevreye zarar vermemesi nedeniyle daha tercih edilebilir yenilenebilir enerji kaynağıdır. Türkiye'nin hidroelektrik ekonomik potansiyelinin yaklaşık olarak yüzde 35'ni değerlendirdiği düşünüldüğünde, hidroelektrik enerjiye yatırım yapılması gerekmektedir. Ayrıca fosil yakıtlar ulusal kaynak olmamakla birlikte, siyasi, politik ve ekonomik gelişmelere oldukça fazlaca tabidir. Hidroelektrik enerji ise ulusal, doğal kaynak olması sebebiyle de yatırım için tercih edilmelidir.

Hidroelektriğin Türkiye'deki gelişimi incelendiğinde 1989'larda toplam ihtiyacın yüzde 60'ı hidroelektrikten sağlanırken, 2005 yılına gelindiğinde yüzde 27'si hidroelektrikten sağlanmaktadır. Şu anda Türkiye'nin enerji ihtiyacının yaklaşık yüzde 43'ü doğal gazdan, yüzde 28'si kömürden, yüzde 25'i hidroelektrikten, geri kalan yüzde 4'lük bölüm ise fuel oil'den karşılanmaktadır. 1995 yılından bu yana doğalgazdan enerji üretimi yüzde 15 artmıştır. Şu anda Türkiye'nin enerjisi doğalgaza bağımlı hale getirilmiştir.

Doğalgaz Türkiye'nin öz kaynağı olmadığı için politik ve ekonomik gelişmelerin etkisiyle fiyatı değişim göstermektedir. Ancak hidroelektrik enerji bu fiyat dalgalanmalarından bağımsız doğal, ulusal kaynaktır.

Hidroelektrik santrallerin yapımı açısından değerlendirildiğinde Türkiye'de iki ana tipten elektrik enerjisi üretilmektedir: Baraj tipi ile Nehir tipi.

Baraj tipi hidroelektrik santraller ihtiyacın olduğu her zaman kolaylıkla devreye girebilir ve elektrik üretebilirler. Oysa nehir tipi santrallerde genellikle depolama olmadığı için sadece gelen suya göre üretim yapılır.

Barajların sulama, içmesuyu, sel önleme gibi farklı amaçlarda kullanılabilirken nehir tipi santraller sadece gelen suya göre elektrik üretmektedirler. Ayrıca Uluslararası Hidroelektrik Organizasyonu (IHA) verilerine göre hidroelektrik projenin büyüklüğü arttıkça birim kurulu güç başına düşen maliyette azalmaktadır. Bu da şu anlama gelmektedir genel olarak barajlar daha ekonomik yapılardır. Ancak nehir tipi santrallerinin yatırım bedellerinin barajlarla karşılaştırıldığında çok küçük olması nedeniyle özel sektör nehir tipi santralleri tercih etmektedir.

Hidroelektrik potansiyelin değerlendirilmesinde ister baraj tipi ister nehir tipi santral olsun, havza planlaması esas alınmalıdır. Bir nehir üzerinde yapılacak herhangi bir yapı, yapının aşağısındaki diğer tüm yapıları etkilemektedir. Bu nedenle son dönemlerde Türkiye'nin gündemini oldukça meşgul eden nehir tipi santraller havza planlaması içerisinde değerlendirilmelidir. Ancak bu yapılmamaktadır.

Son verilere göre, Türkiye’de 2000’nin üzerinde nehir tipi hidroelektrik santralinin değerlendirilmesi gündemdedir. Lisans alan bu projelerin birçoğunda da herhangi bir gelişme kaydedilmemiş, satışa çıkartılarak lisans ticareti yapılmış, bu da ifade yerindeyse bir “proje borsası” oluşmasına yol açmıştır.

Bu projelerin büyük kısmını nehir santralleri oluşturmaktadır. Yatırım bedellerinin baraj projeleri ile karşılaştırıldığında az olması nedeniyle bu projeler, son dönemde yatırımcıların ilgisini çeken projeler olmuştur. Ancak bu projeler, uygulanış biçimleriyle suyun özelleştirilmesinin bir uygulamasıdır. Çünkü Türkiye’deki akarsuların tamamının kullanım hakkı özel sektöre devredilmiştir.

Böylelikle son dönemde kamu, tüm alanlardan tasfiye edildiği gibi, su kaynaklarının yönetiminden de tasfiye edilmektedir. Siyasi iktidar genel ekonomik ve politik yaklaşımına uygun olarak, akarsularımızın özelleştirilmesinin de önünü HES’ler ile açmıştır. “Sularımızı boşa akıtmıyoruz” diyerek başlatılan HES projelerinin tamamı suyumuzun özelleştirilmesidir.

Bundan önce ki uygulamalar incelendiğinde ise yapılacak herhangi bir tesisin yapımı ne kadar uzarsa, işi yapan yüklenicinin o işten o kadar çok para kazanması söz konusuydu. Bu nedenle, projeler, planlanan zamanlarda bitirilememekte ya da çok uzadığı için amaçlarının dışına çıkan yatırımlara dönüşmekteydi. Bu olumsuz tablo sonucunda akarsularımızın özel sektör yatırımlarına açılmasının meşruluğu sağlanmış oluyordu.

Ancak var olan yeni durum ise farklı sorunları beraberinde getirmektedir:

Genel olarak projeler özel sektör için çok karlı olup, yatırımın karşılığını 7-8 yılda veren, geri kalan 42-43 yılda kar elde eden projelerdir.

Bölge açısından oldukça önemli Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporları proje yerinde inceleme yapılmadan masa başında oluşturulabilmektedir. Nehirlerin ekolojik hayatlarının devamını sağlamakda oldukça önemli olan can suları pazarlıklarla belirlenmektedir.

Projelerin inşaatında standartlara uyulmamakta, inşaat sahasından çıkarılan hafriyat dere yataklarına boşaltılmaktadır.

Mevcut mevzuata göre planlama aşamasından sonra HES projelerinin denetimi hiçbir aşamada yapılmamaktadır. Kamu denetimin hiçbir yerinde yoktur. Akarsularımız özel sektörün insafına ve kaderine terk edilmiştir. Türkiye’de neredeyse nehir tipi HES için başvuru yapılmamış akarsuyumuz kalmamıştır.

HES’ler kamu eliyle yapılmalıdır. Ancak kamudan kastımız önceki biçimiyle işlemeyen hantal bir kamu değildir. Kamudan kastımız, halkının yararını göz önünde tutan projelerin zamanında bitmesini ve verimli kullanılmasını sağlayan bir kamudur. Bu nedenle “Sularımızı boşa akıtmıyoruz” bahanesiyle, sularımızın talan edilmesine, ulusal ve uluslararası sermaye gruplarına peşkeş çekilmesine izin verilmemelidir.

Özelleştirmede Türkiye Deneyimleri: İzmit, Antalya, Edirne ve Çeşme Şebeke Suyu

İzmit Su Projesi 3996 sayılı kanun kapsamında gerçekleştirilen ilk YİD (Yap İşlet Devret) projesi olma özelliği taşımaktadır. Proje 1995 yılında İzmit Büyükşehir Belediyesi ile Thames Water, Gama ve Guriş tarafından imzalanan antlaşma ile yürürlüğe girmiştir (10).

Projenin başlangıcında üretilen suyun üçte ikisinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi’ne satılması öngörülmüş ancak İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “fiyatı yüksek” gerekçeyle, suyu satın almamıştır. Bu konu iki belediye arasında hala tartışma konusudur. Ancak söz konusu su, “al veya öde” kapsamında hazine garantili olduğu için, **dereye akıtılan suyun parası firmaya ödenmiştir.**

Bizler kamuya ait olan suyun kamu eliyle yönetilmesini istiyoruz. Kamu yönetiminden kastımız, parçalanmış, hantal olan devlet kurumlarının yönetimi değildir. Kamu yönetiminden kastımız, toplumun ortak çıkarları için çalışan, bilim ve teknolojiyi en verimli biçimde kamu yararına kullanmayı hedefleyen bir kamu yönetimi tarzıdır.

Tahsil edilen suyun birim fiyatı diğer belediyelere uygulanan rakamların yaklaşık üç katına denk gelmektedir (Konu ile ilgili Sayıştay Raporu).

Bahsedilen Sayıştay raporunda, proje çeşitli örnek projelere kıyasla 3-9 kat daha yüksek miktara mal edilmiştir. Bu maliyet de sözleşmeden dolayı, doğrudan su fiyatlarına yansıtılmıştır. Sonuç olarak suyun özelleştirilmesinin ilk deneyimi olan bu projede, dereye akıtılan su için firmaya ödeme yapılmış ve halktan tahsil edilen su birim fiyatları artmıştır.

Antalya ilinin suyu, Fransız su devi Suez firmasının yönetimine geçmiş, su fiyatları özelleştirmeden sonra yüzde 130 artmıştır (13).

Edirne suyunun özelleştirilmesinde yolsuzluk yaptığı ortaya çıkan konsorsiyumun, aynı yöntemlerle 9 kentte daha suyu özelleştirmeye çalıştığı ortaya çıkmıştır (13).

Çeşme'de, suyun özelleştirilmesi, Çeşme ve çevresinin su dağıtımı için kurulan Çeşme Alaçatı Belediyeleri Çevre Koruma, Altyapı Tesisleri Kurma ve İşletme Birliği (ÇALBİR) üzerinden yapılmıştır. Çeşme Belediyesi, su dağıtım şebekesi için Dünya Bankası'ndan kredi almıştır. Dünya Bankası ile yapılan anlaşmada, su şebekesi işletmesinin özelleştirileceği ve suyun ton fiyatının dolar üzerinden belirleneceği gibi maddeler bulunur. 2001 yılında Çeşme'de atıksu bedeli hariç 1 m³ su, o günün para birimine göre 1 milyon 100 bin Lira iken, bu fiyat atık su bedeli dahil olmak üzere İstanbul'da 400 bin, Ankara'da 330 bin, İzmir'de 440 bin, Ege'deki turistik beldelerden Kuşadası'nda 112 bin 500, Marmaris'te ise 250 bin Lira idi. 2001 yılının ilk çeyreğinde 1 m³ suyun 1 dolara satıldığı Çeşme su fiyatlandırılmasında, Türkiye birincisi olurken, borç veren kuruluş; Dünya Bankası ise su fiyatının 2.4 dolara çıkarılması için belediyeyi zorlamaktadır (14).

Suyun Ekonomik Bir Mal Olarak Tanımlama Çabaları ve Dünya Su Forumu

Suyun ekonomik bir mal olarak tanımının yapıldığı ilk platform 1992 yılında, Dublin'de düzenlenen Uluslararası Su ve Çevre Konferansı olmuştur. Bu konferansta su, ticari bir mal olarak ele alınmış, su fiyatlandırılmasına ekonomik bir araç olarak önem verilmesi ve su yönetimine "paydaşların" katılımlarının sağlanması gibi görüşler kabul görmüştür.

Suyu ya da su hakkını ekonomik pazarda, meta haline getiren her türlü işlem, suyun ekonomik bir mal olarak tanımlanmasıdır. Suyun metalaştırılmasının temelinde, suyun kavramsal olarak tanımı yapılmaktadır. Suyu, bir hak olarak değil de ihtiyaç olarak tanımlamak, "**kirleten öder**" ilkesini benimsemek suyu ekonomik bir mal olarak tanımlamanın meşruiyetidir.

Suyun ekonomik bir mal olarak tanımlanması için suyun özelleştirilmesinin zeminini hazırlayanlar, uluslararası bir organizasyona ihtiyaç duymuşlardır. Dünya ölçeğinde bu zemini sağlayacak platform, 1996 yılında oluşturulan Dünya Su Konseyi ve Küresel Su Ortaklığı'dır. Çok uluslu şirketler ve özel sektör temsilcilerinin oluşturduğu Dünya Su Konseyi, ilk olarak 1997 yılında Fas'ın Marakeş şehrinde, 2000'de Hollanda'nın Lahey kentinde, 2003'te Japonya'nın Kyoto kentinde, 2006'da da Meksika'da Meksiko City'de, sonuncusu da 2009 Mart ayında İstanbul'da olmak üzere 5 adet Dünya Su Forumu gerçekleştirmiştir.

Dünya Su Konseyi, kendisini, Dünya Su Forumu tanıtım broşürlerinde, "1996 yılında su alanındaki ünlü uzmanların ve uluslararası firmaların girişimleriyle kurulan 300'den fazla üyesi bulunan uluslararası bir kuruluş" olarak tanımlamaktadır.

Dünya Su Konseyi, temel olarak Dünya Bankası'nın finansman ve politik desteği ile faaliyet gösteren, sermayedarlarca kurulmuş bir organizasyondur. Dünya Su Konseyi'nin, herhangi bir kamu veya resmi kurumla bağlantısı yoktur. Konseyin oluşumunda da demokratik mekanizma bulunmamaktadır.

5. Dünya Su Forumu'nun Türkiye ayağının yürütücülüğünü, Çevre ve Orman Bakanlığı, DSİ, Dışişleri Bakanlığı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi yapmıştır. Dünya Su Forumu'nun Genel Koordinatörlüğünü ise Dünya Su Konseyi yapmıştır.

Dünya Su Konseyi, forum konularının belirlenmesinde ve forumun politik sürecinde asli unsurdur. 5.Dünya Su Forumu'nun komitelerindeki Türkiye ayağını oluşturan temsilcilerin, bulunma nedeni ise yerel destek sağlamaktır.

Dünya Su Forumu içinde de aykırı seslerin çıkması beklenmekteydi. Fakat en son Meksika'da yapılan Dünya Su Forumu deneyimleri de göstermektedir ki aykırı sese fırsat tanınmamıştır. Meksika toplantısının sonuç bildirgesi hazırlık sürecine Bolivya, Venezüella, Uruguay ve Küba yer almasına izin verilmediği, bürokratik engeller çıkartıldığı bilinmektedir.

Forumun yapıldığı bölge ve ülkeler incelendiğinde, o bölge ve ülkelerin sularının özelleştirilmesinin hızlandığı gözlenmiştir. Forum vasıtasıyla, ulusal su kaynaklarının uluslararası su firmalarının ilgi ve tasarruf altına girmesi sağlanmaktadır. Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştirilen su özelleştirmelerinin ve sonrasında suya gelen zamların, 4. Dünya Su Forumu (Meksika -2006) ertesine denk gelmesi tesadüf olarak değerlendirilmemelidir.

Genel olarak suyun özelleştirilmesi değerlendirildiğinde, Türkiye'de ve dünyada suyun özelleştirilmesi, su yönetiminin kamu kuruluşlarından, örneğin DSİ'den alınarak belediyelere; yerellere verilerek başlamıştır. Yerelleşme sürecinde su politikalarının belirlenmesi ve planlanması uzun yılları gerektirdiği için yereller seçime endekslı yapıları gereği belirli bir süre sonra suyun yönetimini gerçekleştiremez hale gelirler. Çünkü yerel yönetim popülist yaklaşımları nedeniyle günlük sorunların çözümünü uzun vadeli sorunların önüne geçirebilmektedir.

Örneğin yerel yönetimler belirli 5 yıl gibi sürelerde yerellerin yönetiminde bulunurlar bu nedenle kısa vadeli ve oy getirisi olan yatırımlar yapmak isterler. Böylelikle, suyun özelleştirilmesinin toplumsal meşruiyeti sağlanmış olur. Küresel politikalar ancak yerelleştirilerek uygulanabilmektedir. Suyun özelleştirilmesi ile ilgili yaşanan süreç böyle bir süreçtir.

Son dönemde Türkiye'de yaşanan su krizinin ana nedeni bu durumdur.

Türkiye'de son yıllarda belediyeler üzerinden alınan dış kredilerin, özellikle kanalizasyon sistemleri olmak üzere yapılan altyapı yatırımlara aktarılması tesadüf değildir. Suyun yönetiminden sorumlu kamu kurumları parçalanmış veya küçültülmüştür. Dolayısıyla bu kurumların bütçesi düşürülmüş, yatırımları yapamaz hale gelmişlerdir. Böylelikle bu yatırımlar, dış krediler vasıtasıyla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların, özellikle, altyapı yatırımlarına kredi vermesi, akıllara, ileride zaten yönetimini alacakları altyapı hizmetlerinin hazırlığı yapıldığı fikrini getirmektedir. Ayrıca bu kredi anlaşmalarından dolayı yabancı firmaların, Türkiye pazarına girişi de kolaylaştırılmakta, deyim yerindeyse bir taş ile iki kuş vurulmaktadır.

Su endüstrisinin yıllık kârı dünya üzerinde (yaklaşık 1 trilyon USD) petrol sanayinin kârının yüzde 40'ına ulaşmıştır ve şimdiden ilaç sektörünün kârını aşmıştır (7). Dünya sularının henüz yüzde 5'inin özelleştirildiğini düşünürsek, ne kadar büyük bir kâr potansiyeli olduğu anlaşılabilir(7). Pazarın büyüklüğü rakamlardan anlaşılmalıdır. Bu nedenle, ulusal ve uluslararası sermayenin gözünü suya dikmesi tesadüf değildir.

5. Dünya Su Forumu İçin Türkiye'nin Seçilme Nedeni

TÜSİAD, azalan temiz su kaynaklarının ve 2030 yılında Türkiye'nin su fakiri olma riskine karşılık suyumuzun özelleştirilmesinin bu konulara çözüm getireceğini ifade etmektedir. Ancak unutulmalıdır ki kullanılabilir tatlı su kaynakları, artan bu nüfus hızına bağlı olarak öyle ya da böyle yetersiz kalacaktır. Çünkü uzun yılların ortalamasında dünya'daki tatlı su kaynakları çok fazla bir değişim göstermemektedir. Ancak var olan tatlı su kaynakları hızlı şehirleşme, sanayileşme ve nüfus artışının etkisiyle kirletilmektedir.

Hızlı şehirleşmeye, sanayileşmeye ve nüfus artışına planlı çözümler bulunamadığı sürece içme, kullanma, sanayi suyu, tarımsal sulama da var olan tatlı su kaynaklarından başka bir kaynağa ihtiyaç vardır. Bu alternatif kaynaklar, atıksuların tekrardan kullanımı, deniz suyu gibi kaynaklar olabilir. Bu alternatif kaynağa suyumuz özelleştirilse de özelleştirilmesinde de ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Son dönemlerde sürekli tatlı sularımızın azlığı gündeme getirilerek suyun özelleştirilmesi tartıştı-

rılmaya çalışılsa da dünyamızın dörtte üçü sularla kaplıdır. Aslına bakılırsa dünyamızda su sorunu yoktur, temiz su sorunu vardır.

TUSİAD raporunda tariflenen mevcut durum ki Dünya Su Forumu'nda da aynı doğrultuda başka çevrelerce de tanımlanmıştır; Dünyada ve Türkiye'de herkese yetecek kadar yeterli miktarda suya ulaşılamamaktadır. Türkiye su stresi yaşayan ülkeler arasındadır. Bu tespitler ile ilgili kimsenin itirazı yoktur. Ancak tartışmayı çekmek istedikleri nokta farklı bir noktadır. Farklı olan bu nokta da suyun az olması suyun özelleştirilmesinin meşruluğu sağlanmaya çalışılmasıdır. Su sıkıntısına tek çözüm suyun özelleştirilmesi olarak sunulmaktadır. Ancak sularınız özelleştirirse de özelleştirmese de, Dünya nüfusu ile sanayileşmesi ve kentleşme hızı sürekli artığı için kişi başına düşen su miktarı her gün azalmaktadır. Dolayısıyla, suyun özelleştirilmesi su sorununa asla çözüm olamaz. Su sorununa çözüm bulmak isteyenler, öncelikle tatlı su kaynaklarını kirleten etkilerin azaltılması için çaba harcamalıdır.

Çok uluslu şirketlerin talepleri doğrultusunda su ile ilgili programları çoktan uygulanmaya başlanmıştır. Öncelikli olarak bir kamu kurumu tarafından merkezi olarak yürütülen suyun yönetimi, bu kurumdan alınmış ve daha parçalı bir yönetim haline getirilmek suretiyle yerel yönetimlere bırakılmıştır. Böylelikle suyun yönetimi ile ilgili yatırımlar fiili olarak yerel yönetimler üzerinden yapılması ile kayıt dışına çıkarılarak kamusal denetim dışında kalması sağlanmıştır. Yerel yönetimlerin bu türden uygulamaları gerçekleştirebilmeleri için yeterli teknik donanıma sahip olmadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla ihtiyaç olan yatırımların gerçekleştirilmesi için

özel sektör yatırımlarına kapı aralanmış olacaktır. Suyun özelleştirilmesi kapıdadır ve bunun meşrulaştırılmaya çalışıldığı zemin, İstanbul'da gerçekleştirilen 5. Dünya Su Forumu'dur.

Forumun Türkiye ayağında, ilgili devlet kurumları seferber edilmiş, foruma katılanların büyük çoğunluğunu bu devlet kurumları oluşturulmuştur. Çevre ve Orman Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi çalışanları ile özellikle DSİ ve EİE çalışanları forumun Türkiye ayağının ana katılımcıları olmuştur. Forum katılım için kamu kurumlarının ne denli seferber edildiğine bakıldığında bu durum açıkça görülecektir.

Organizasyondan sorumlu Türkiye tarafı açısından forum, kültürel bir organizasyon olarak ele alınmış ve yatırım yapmaları için uluslararası firmaların Türkiye'ye ilgisinin çekilmesi hedeflenmiştir.

Forum sonrası ortaya çıkan tartışmalar göstermektedir ki suyu meta haline dönüştürmek ve paylaşmak isteyenlerin politikalarında önemli bir değişiklik olmamıştır. Meksika'da düzenlenen 4. Dünya Su Formu'ndan sonra yaşanan gelişmelerin ardından çok uluslu şirketler ideolojik olarak kendilerini geliştirmiş, dillerini değiştirmişlerdir. Meksika'da ki forum, suyun işletmesinin tamamen özel şirketlere devredilmesi ve bu doğrultuda özelleştirme propagandalarının yapıldığı bir forum iken, Türkiye forumu, Latin Amerika Ülkeleri'ndeki gelişmeler ve dünyadaki ekonomik krizin de etkisiyle olsa gerek, daha "yumuşak" yeni politikaların oluşturulmaya çalışıldığı bir forum olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Önceki Dünya Su Forumları'nın protesto edilmesi ve Latin Amerika'da çok uluslu firmaların kıtayı birer birer terk etmesi gibi etkilerle; sermayenin, suyun özelleştirilmesi konusunda kullandığı dili değiştirmeye çalıştığı söylenebilir. Firmalar, suları özelleştirerek kendince insanlara nasıl "su hakkı" sunduklarını anlatmaya başlamış ve suyun özelleştirilmesinde "kamu-özel sektör işbirliği formülü" ile bir geçiş dönemi tanımlamışlardır.

Yerel yönetimlerde, kamu kurumlarında veya henüz çoğunluğu kamunun denetiminde bulunan sektörlerde ve birçok hizmet sektöründe kurtarıcı yeni formül olarak Public-Private Partnership (PPP) Kamu-Özel Sektör İşbirliği, sunulmaktadır. Su yönetiminde 5. Dünya Su Forumu'nda öne çıkarılan çözüm Kamu- Özel Sektör İşbirliği olarak görünmektedir.

Gerçekte bu durum, tam olarak kamunun özel sektör adına rol alması anlamına gelmektedir. Sorumluluğu kamu özel sektör ile paylaşacak, karı ise sadece özel sektör alacaktır. Bu da kamunun özelleştirilmesi ya da başka bir ifadeyle kamu özel sektöre yardım eden, kamunun özel sektörün işini kolaylaştıran bir yapıya dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Zaten halihazır da da durum

bundan farklı değildir. Kamu, tavsiye edilmiş, devlet kurumlarının içi boşaltılmış ya da işlemez haline getirilmiş, kamu çalışanlarının ruh hali özel sektör devralsa da "kurtulsak" halindedir. Yani önümüzdeki dönem hizmet sektörlerin özelleştirilmesinden sonra kamunun da yeniden yapılandırılacağı beklenen bir dönemdir.

Yani özetle, kamu-özel sektör işbirliği, suyun yönetiminde, özel sektörün su parasını alamadığı yoksul bölgeler için devletin devreye girerek sübvansede etmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca kamu-özel sektör işbirliği, suyun özelleştirilmesinde devletin de riske ortak olmasını sağlayan bir düzenek ve su faturalarının tahsilâtında kamu organlarının kullanılması anlamına gelmektedir. Sonuç olarak niyet değişmemiştir, yaşam hakkımız olan suyumuzu pazar olarak gören zihniyet, kendine yeni yollar aramaktadır.

Forum tartışmalarında öne çıkan önemli bir konu ise, büyük ölçekli su projelerinin hayata geçirilme tarzında değişiklik önerisidir. Verilen mesaj, eğer binlerce insanı yerinden eden büyük bir proje yapıyorsanız ya da projeniz doğal çevreye zarar veriyorsa, yerinden ettiğiniz insanlara ve o doğal çevreden etkilenen insanlara yönelik sosyal projeler yapmalısınız. Yani karınızı garanti altına almak istiyorsanız biraz da sizi sevimli gösterecek sosyal projeleri de yapmanız gerekmektedir. Böylece firmaların karları garanti altına alınarak bölgesel itirazların önü kapatılacak ve halkın muhalefeti önlenecektir. Tıpkı Karadeniz'de HES işine soyunan bazı müteahhitlerin özellikle inşaat bölgesindeki işçileri istihdam etmeleri ya da o bölgedeki köylülere bir miktar para ve yardım dağıtmaları gibi.

Böylelikle, kamu kurumlarının zaten yapmakla yükümlü oldukları şeyleri yapmak için karından ufak bir miktar ayıran firmalar, bölge halkı ve toplum nezdinde daha "sevimli" görünecektir.

Tüm bu nedenlerden dolayı, 5. Dünya Su Forumu'nun bitmesiyle su hakkı mücadelesinin bitmediği ortaya çıkmıştır. Bu dönem, su hakkı mücadelesinin yeni başladığı bir dönem olarak algılanmalıdır. Çünkü hâlihazırda tüm kentlerimizde, suyumuzun özelleştirilmesi anlamına gelen kontrorlü su satışları artırılmaya, suyumuz zam yapılmaya devam ediliyor. Çiftçilerimiz tarlasından elde ettikleri gelirle zar zor geçinirken, önceleri tarlasının kenarından geçen suya, şimdi para ödemek zorunda bırakılıyor. Özellikle Karadeniz olmak üzere tüm Türkiye'de akarsularımız, hidroelektrik santral projeleri ile "sularımızı boş akıtmıyoruz" denilerek talan ediliyor. Hal böyleyken, giderek yaşam şansımız elimizden alınıyor, yaşama hakkımız ödediğimiz paralarla ölçülüyorken, bizim de temel bir yaşam hakkı olan su hakkımız ile ilgili elbette söyleyecek söz ve yapacak işimiz çoktur.

Bizlere ve tüm topluma yol haritası sağlayacak su politikalarımızın esasları söyle özetlenebilir:

Su ihtiyaç değil hayatın devamı için vazgeçilmez ve temel bir insan hakkıdır, metalaştırılamaz. Bu çerçevede;

- Su hayatın vazgeçilmez unsuru olarak önemli bir toplumsal değer olarak ele alınmalıdır.
- Herkes sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için gerekli sağlıklı, güvenli suya ulaşabilmelidir.
- Temel insan hakkı olan suya erişim hakkı ile ilgili bağlayıcı yasalar anayasa metinlerine girmelidir.
- Su hizmetinde ve yönetiminde, hizmetin kamusal özü korunmalı, yönetiminde katılımcı modeller geliştirilmelidir.
- Yaşam hakkımız olan suyumuz, su şirketlerinin insafına bırakılmamalıdır.
- Su kamu malı olarak tanımlanmalı ve toplumsal bir değer olarak kabul edilmelidir.
- Su kaynaklarının kullanımında öncelik tüm canlılara, insanlara ve ekolojinin korunmasına verilmelidir.

Sonuç olarak, önce kamunun zarar eden kurumlarını elden çıkaracağız dediler özelleştirdiler. Sonra kamunun en çok kar eden kuruluşlarını özelleştirip, peşkeş çektiler. Şimdi de suyumuzu satmak istiyorlar. Eğer biz suyumuzla sahip çıkmazsak, suya erişim hakkımız için bir araya gelmezsek, yaşam hakkımız olan suyumuz da satacaklar. Gün, suya erişim hakkımızı talep etme, alma zamanıdır. Bizler kamuya ait olan suyun kamu eliyle yönetilmesini istiyoruz. Kamu yönetiminden kastımız, parçalanmış, hantal olan devlet kurumlarının yönetimi değildir. Kamu yönetiminden kastımız, toplumun ortak çıkarları için çalışan, bilim ve teknolojiyi en verimli biçimde kamu yararına kullanmayı hedefleyen bir kamu yönetimi tarzıdır.

Kaynaklar

1. UN Press Release, "International Year of Freshwater 2003: UN International Year of Freshwater to Galvanize Action on Critical Water Problems", <http://www.un.org/events/water/launchrelease.pdf>
2. Scanlon, J., Cassar, A., and Nemes, N. Water as a Human Right? IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, 2004, p. 1.
3. Kartal, F. Suyun Metalaşması , Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet, TMMOB Su Politikaları Kongresi 2006, S:478
4. United Nations, The Right to Water: 20/1/2003. E/C.12/2002/11 (General Comments), Substantive Issues Arising in the Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 15 (2002),(16.01.2009)
5. <http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94?Opendocument>
6. Barlow, M., "Commodification of Water - The Wrong Prescription", Water Science and Technology, vol. 43, no. 4, 2001, pp. 79-84.
7. Khalfan, A., "Implementing General Comment No. 15 on the Right to Water in National and International Law and Policy" discussion paper, Right to Water Programme, Center on Housing Rights and Evictions, www.menschen_recht_wasser.de/downloads/Artikel_Ashfaq_zum_GC_15_03_05.pdf, (15 Kasım 2005).
8. Barlow, M. and Clarke, T., "Who Owns the Water?" The Nation, 2 September 2002, <http://www.thenation.com/docPrint.mhtml?i=20020902&s=barlow> (17 Kasım 2005)
9. DSİ, DSİ 2006 Faaliyet Raporu http://www.dsi.gov.tr/faaliyet_raporlari/2006_faaliyet_raporu.pdf
10. TÜİK Çevre Veri Bankası , <http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do>
11. TÜSİAD, Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı, Dünya Örnekleri Işığında Türkiye İçin Öneriler.2008 Eylül
12. Doğrusöz M.Edip, Yargıtay 3. H.D. Onursal Başkanı, Su Hukuku
13. Hoedeman O ve Şenalp Ö, Türkiye Hükümeti, İstanbul'da toplanacak WWF-5 Dünya Su Forumu'nun inşa sürecinde son derece kapsamlı su özelleştirmeleri yapmayı planlıyor, Nisan 2008, <http://74.125.77.132/search?q=cache:c1kSp-BVG4oJ:www.supolitik.org/istanbulkonferans.htm+su+fiyatlar%C4%B1+art%C4%B1%C5%9F%C4%B1+%C3%B6zelle%C5%9Ftirme&hl=tr&ct=clnk&cd=5>
14. <http://www.ntvmsnbc.com/news/80248.asp> - 02.05.2001 tarihli haber
15. DPT, 9. Kalkınma Planı 2007-2013
16. DSİ Yasası ve Yıllık Faaliyet Raporları
17. İSKİ Yasası ve Yıllık Faaliyet Raporları
18. Büyükşehir Belediyesi ve Belediyeler Yasası
19. İller Bankası Yasası ve Yıllık Faaliyet Raporları